

Київський національний університет культури і мистецтв

Трач Юлія Василівна

УДК 023.5:377.061.231 (477)

**Професійний розвиток бібліотекарів у фахових
об'єднаннях України**

**Спеціальність 07.00.08. -
книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство**

Трач Ю В

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури і мистецтв України, м. Київ

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Чачко Ада Семенівна,
Київський національний університет
культури і мистецтв, професор кафедри
педагогіки і психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кобзар Борис Степанович,
Інститут проблем виховання АПН України,
головний науковий співробітник;

кандидат педагогічних наук, доцент
Пашкова Валентина Степанівна,
Центр інформаційних ресурсів відділу преси,
освіти та культури посольства США в Україні,
директор.

Провідна установа: Харківська державна академія культури,
кафедра бібліотекознавства

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Інтеграція України до світового співтовариства, її входження в єдиний інформаційний простір сприяли демократизації бібліотечної справи, одним із проявів якої стала активізація участі громадськості в усіх напрямках бібліотечної діяльності.

У "Законі України "Про внесення змін до Закону України "Про бібліотеки та бібліотечну справу" відмічено, що громадяни та їх об'єднання мають право брати участь у фінансуванні програм розвитку бібліотечної справи та підтримці творчих починань у діяльності бібліотек, що спонукає до забезпечення високого рівня освіти серед спеціалістів бібліотечної сфери.

Громадські професійні об'єднання бібліотекарів є важливою ланкою в системі безперервної фахової освіти. Відмінною ознакою професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях є залучення до даного процесу фахівців бібліотек різних систем і відомств; оптимальне поєднання загальноосвітньої та фахової підготовки; сприяння розвитку професійної свідомості; досягнення цілісності та наступності у навчанні й вихованні; а також створення умов для самоосвіти впродовж усього життя людини.

Основною метою навчання у бібліотечних об'єднаннях є динаміка фахового та особистісного самовдосконалення кадрів. У цьому зв'язку постає необхідність вивчення процесу професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України, визначення шляхів його подальшого удосконалення, обґрунтування нових вимог, принципів і напрямів діяльності. Значення розробок, що виходять із системної впорядкованості безперервної бібліотечної освіти, а також можливостей її прогностичного моделювання та успішного управління ними, об'єктивно зростає.

Отже, актуальність дослідження зумовлена невідповідністю між існуючою необхідністю трансформації фахових знань, умінь, навичок у бібліотекарів і відсутністю науково обґрунтованих рекомендацій щодо участі бібліотечних об'єднань у процесі професійного розвитку працівників книгозбірень.

У дисертації досліджується роль фахових об'єднань України як громадських організацій у процесі професійного розвитку бібліотечних працівників.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах теми, передбаченої планом науково-дослідної роботи кафедри бібліотечкознавства Київського національного університету культури і мистецтва "Трансформація бібліотечної науки, освіти, професії у демократичній Україні".

Об'єктом даного дослідження є професійний розвиток бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

Предметом - зміст і форми діяльності фахових об'єднань України у процесі професійного розвитку бібліотекарів.

Метою дослідження є: розробка та обґрунтування функціональної моделі професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

Поставлена мета зумовила завдання дисертаційного дослідження:

- проаналізувати сучасні концепції професійного розвитку бібліотечних кадрів, розроблені українськими та зарубіжними вченими в галузі педагогіки, психології і бібліотекознавства;

- узагальнити досвід асоціацій світу у процесі професійного розвитку бібліотечних фахівців;

- виявити основні напрями діяльності фахових об'єднань України у процесі професійного розвитку працівників бібліотек;

- виокремити чинники впливу на професійний розвиток бібліотечних кадрів;

- обґрунтувати структуру професіоналізму бібліотекаря як мету професійного розвитку;

- розробити функціональну модель професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

Методи дисертаційного дослідження. На різних етапах дослідження використовувався комплекс відповідних методів, а саме:

- теоретичні – аналіз, синтез, класифікація та систематизація теоретичних даних; індукції та дедукції, контент-аналізу;

- емпіричні – спостереження, узагальнення педагогічного досвіду, вивчення результатів діяльності фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів;

- кількісний і якісний аналіз при обробці отриманих результатів дослідження;

- моделювання як метод пізнання.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на положеннях стосовно цілісності та інтегрованості змісту професійного навчання, його випереджаючого характеру та прогностичності; комплексного підходу до проблем освіти бібліотечних спеціалістів, особливостей їхньої теоретичної та практичної підготовки; теорії особистості та її розвитку у професійній діяльності.

Організація дослідження. Дослідження проводилось впродовж 1995-2000 рр. та мало декілька етапів науково-педагогічного пошуку.

На *першому етапі* здійснювався аналіз концептуальних підходів до професійного розвитку бібліотекарів та сучасного стану професіоналізації у бібліотечних об'єднаннях України; аналізувався український і зарубіжний досвід професійних громадських організацій у процесі професіоналізації

бібліотечних спеціалістів; вивчалась науково-методична й організаційна документація; сформульовані базові робочі поняття.

На другому етапі методом аналізу спеціальної літератури та узагальнення практичного досвіду визначались мета, завдання дослідження, підхід та теоретичні основи професіоналізації працівників бібліотек; розроблялася та обґрунтовувалася функціональна модель професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

На третьому етапі проводилась обробка та систематизація отриманих даних, здійснювалось узагальнення результатів педагогічного експерименту, перевірка, формулювання попередніх та загальних висновків і наукових рекомендацій. Визначались перспективи подальшого дослідження. Отримані дані проходили апробацію у доповідях на конференціях і наукових статтях у фахових виданнях.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше досліджено та проаналізовано зміст і форми діяльності фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів; виокремлено та експериментально перевірено ефективність впливу чинників на професійний розвиток бібліотекарів; визначено напрями подальшої діяльності громадських організацій щодо професіоналізації працівників книгозбірень; розроблено та теоретично обґрунтовано функціональну модель організації процесу професійного розвитку у громадських об'єднаннях України.

Практичне значення дисертації полягає у розробці та практичній апробації нових педагогічних технологій підвищення кваліфікації бібліотекарів, виробленні науково-методичних рекомендацій щодо поліпшення процесу професіоналізації працівників бібліотек у фахових об'єднаннях України.

Результати дослідження сприятимуть підвищенню ефективності професійного розвитку бібліотекарів, впровадженню інноваційних прийомів у навчанні і вихованні, можуть бути використані у розробці навчальної літератури, науково-методичних та інформаційних матеріалів і нових освітніх технологій.

Апробація результатів дисертації. Матеріали та результати дисертаційного дослідження викладено на наукових читаннях пам'яті В.М. Пілецького (Київ, лютий 1996 р.), Міжнародній науковій конференції "Інформаційне суспільство: культурологічні аспекти та проблеми" (Краснодар-Новоросійськ, 1997 р.) та щорічних науково-практичних конференціях Київського національного університету культури і мистецтв (1997-2000 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображені у шести одноосібних публікаціях у наукових фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертація обсягом 212 сторінок складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (239 найменувань) і дев'яти додатків (16 сторінок).

Основний зміст дисертації

У вступі обґрунтовано актуальність теми та її зв'язок із науковими програмами і планами, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, визначено методи, теоретичну основу та етапи його проведення. Розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію результатів дисертації та публікації автора.

У першому розділі – *“Наукові засади професіоналізації кадрів у контексті демократизації та інформатизації бібліотечної справи України”*, - здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми у широкому змістовному контексті у філософській, психолого-педагогічній та бібліотекознавчій літературі. Це зумовило міждисциплінарний характер дисертації, виявило необхідність інтеграції різноманітних досліджень, а відповідно до цього – його алгоритм від загального до часового і до конкретної дослідницької програми. Основну увагу при цьому приділено теоретичним положенням, найбільш значущим для роботи.

У сучасному українському бібліотекознавстві бібліотечна професія розглядається як одна з масових професій розумової праці у соціокультурній та інформаційній сферах, що включає діяльність, спрямовану на інформування, виховання, навчання, обслуговування людей. Системоутворюючими чинниками бібліотечної професії вважаються: безперервна багатоступенева фахова освіта, бібліотечний друк (преса, література), читання і самоосвіта фахівців, бібліотечні самоврядні професійні об'єднання, науково-теоретичний самоаналіз та рефлексія.

На перших етапах розробки питань бібліотечної професії проблематика досліджень формувалася під впливом, головним чином, роботи з кадрами. Перші бібліотечні професіограми були одним із важливих документів, за допомогою яких фіксувалися вимоги до змісту процесів підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у бібліотеках. Адекватність життєвим реаліям і стану розвитку бібліотечної професії, можливостям та умовам навчання передбачала гнучку структуру та варіативні блоки професіограм у відповідності до характеристик бібліотечної спеціальності, що змінюються. Проблемам визначення вимог до бібліотечних кадрів присвячені роботи А.М. Вансєва, С.К. Висоцької, Т.В. Воронової, А.І. Каптерєва, Н.І. Карпової, І.Г. Михайлової, Н.І. Мошкіної, Г.В. Тараченко, А.С. Чачко та ін.

Удосконалення професіограм зумовило можливість принципово нового підходу у виявленні взаємозв'язку між змістом праці фахівців і критеріями відбору необхідних знань, навичок та умінь, що відповідають функціям, які вони виконують. Необхідним є не лише набір якостей, але й їхнє пропорційне співвідношення, оптимальне поєднання. Орієнтація на виховання і формування професійної самосвідомості як важливої складової професійного розвитку

працівників бібліотек привертає увагу до соціальних настановлень, професійно-особистісних характеристик бібліотечних фахівців.

З огляду на дані щодо особливостей праці бібліотекарів у книгозбірнях різних типів і видів, на різних ділянках, з літературою і документами різного роду, характеру та змісту, з різними групами та категоріями читачів, бібліотечні фахівці визначаються як носії певних, зумовлених змістом трудової діяльності цінностей і норм.

Бібліотечні об'єднання та асоціації є перспективною системою консолідації бібліотекарів, одним із продуктивних завдань діяльності яких визначено організацію заходів, спрямованих на підвищення загальноосвітнього та професійного рівня бібліотекарів відповідно до соціально-економічних і культурних потреб суспільства. Це положення сформульовано у працях М. Вінтера, Е. Грінвуда, А.І. Каптерєва, А.М. Карр-Саундерса, В.С. Пашкової.

У розробку педагогічних засад організації та здійснення безперервної бібліотечної освіти в Україні значний внесок зробили українські бібліотекознавці В.С. Бабич, В.О. Ільганасва, Н.М. Кушнарєнко, В.С. Пашкова, В.К. Скар, А.С. Чачко, І.О. Шевченко та ін.

Загально-теоретичні та методологічні основи системи професійної освіти розробляли вчені-спеціалісти В.А. Козаков, І.Л. Лернер, М.Д. Ярмаченко та ін. Новітні педагогічні парадигми і теоретичні засади педагогіки вищої школи в галузі культури і мистецтв розроблені останнім часом М.М. Поплавським, О.І. Скарєм.

У працях В.І. Бондаря, М.Ю. Красовицького, С.В. Крисюка на прикладах різних педагогічних систем переконливо показано підвищення ефективності реального педагогічного процесу за умови забезпечення його цілісності. Цілісне розуміння освітньої сфери та її підсистем має вагоме значення для вирішення питань безперервної освіти.

Вивчення проблеми професійного розвитку виявило різноманітність поглядів дослідників, зумовлену існуванням відповідних концепцій розвитку особистості, що стають теоретичною основою для формування парадигм професійного розвитку, взаємозв'язок яких із загальною психологією розглянуто за такими напрямками: диференційно-діагностичний (Г. Бюген, Г. Мюстенберг, Ф. Парсонс), психодинамічний (Е. Бордін, А. Маслоу), теорії рішень (Д. Тідман, О'Хара), теорії розвитку (Е. Грінцберг, Д. Сьюпер), типологічний (Дж. Левінджер та ін.).

У даному дослідженні використовується поняття "професіоналізація", яке в українському бібліотекознавстві розглядається як багатоступеневий процес усвідомлення місця та освоєння функцій, досягнення майстерності, сприйняття соціальної відповідальності, визнання норм професійної етики й саморозкриття особистості (А.С. Чачко (1986 р.)). До структури цього базового поняття нині включено такі компоненти, як "хист до професії, придатність, готовність,

самовизначення, адаптація, діагностика (самодіагностика), корекція (самокорекція), майстерність, соціальна відповідальність, професіоналізм" (А.С. Чачко (2000 р.)). Саме на цій концепції ґрунтується дана дисертаційна робота.

Окремі аспекти професіоналізації досліджено у дисертаціях російських бібліотекознавців: А.І. Каптеревим проаналізовані загальні проблеми даного процесу (1995 р.); Б.А. Симоновим професіоналізація розглянута у контексті диференційованого підходу до освіти (1989 р.); питання початкової професіоналізації старшокласників на бібліотечну діяльність – М.В. Костюковою (2000 р.). Професіоналізація майбутніх фахівців на більш пізніх етапах середньої та вищої професійної бібліотечної освіти висвітлена у дослідженнях А.А. Вікуліна, В.К. Ключова, П.С. Сокова, О.Б. Шликової та ін.

В Україні проблеми професіоналізації бібліотекарів як суцільної групи монографічно досліджені А.С. Чачко у зв'язку із системами освіти, професійної преси та фахових об'єднань (1986, 1991, 2000 рр.). Підхід до професіоналізації В.О. Лыганасової ґрунтується на новому змісті бібліотечної освіти (1996 р.).

Аналіз поглядів науковців у галузі педагогіки, психології та бібліотечної справи на процес становлення професіонала і формування професіоналізму виявив, що дослідники пов'язують динаміку цього процесу з установами і закріпленням у професіонала індивідуального стилю діяльності (Є.О. Клімов, В.С. Мерлін та ін.), із професійними стереотипами (Р.М. Грановська та ін.), із професійно-значущими якостями та здібностями (В.Д. Шадріков). У бібліотекознавстві проблема професіоналізму тісно пов'язана з поняттями професійної компетентності та майстерності (А.С. Чачко) та професійної культури (А.І. Каптерев), що складають самостійну філософсько-етичну парадигму і потребують окремого дослідження.

За сучасних умов зближення оновленого бібліотекознавства з новою педагогікою все більшого поширення набуває варіант культурологічної діалогової парадигми особистісно орієнтованого та особистісно центрованого підходів, що передбачає відповідні педагогічні технології та методики навчання. Положення вказаної концепції створюють базу для професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України. У розгляді даних питань пріоритетними є праці Ш.А. Амонашвілі, Е.В. Бондаревської, М.М. Бахтіна, В.С. Біблера.

Ініновативним технологіям, проблемно-модульному навчанню, яке може застосовуватись і бібліотечними об'єднаннями у процесі професіоналізації, присвячені фундаментальні роботи В.К. Скар, І.О. Шевченко.

У зв'язку з розвитком демократичного руху у бібліотечній справі України професіоналізація бібліотекарів у фахових об'єднаннях набула суттєвого значення. У професійних виданнях публікуються програмні документи асоціацій, подаються результати їхньої роботи. Значний інтерес становлять

праці В.С. Пашикової, в яких розглядаються певні проблеми діяльності фахових об'єднань й асоціацій, загально-історичні питання їхньої участі у процесі професіоналізації та міститься інформація про діяльність Української бібліотечної асоціації.

Розв'язання проблеми професійного розвитку бібліотекарів вимагає наукового обґрунтування і практичного удосконалення змісту бібліотечної освіти у напрямі більшої збалансованості її складників: загального, спеціального та професійного. Розробка її у дисертації в аспекті професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України підвищить результативність діяльності спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери.

У другому розділі дисертації – *“Фахові об'єднання (асоціації) в системі професійного розвитку бібліотекарів”*, – усебічно розглянуто діяльність міжнародних і національних професійних громадських організацій у процесі професіоналізації бібліотекарів, виявлено основні форми та засоби реалізації ними статутних завдань щодо підготовки та підвищення кваліфікації працівників бібліотек.

Розвиток бібліотечних асоціацій як соціального явища детермінований історичним, соціальним, політичним та економічним розвитком суспільства, в якому вони функціонують. Бібліотечні асоціації світу застосовують як спільні, так і відмінні форми діяльності у процесі професіоналізації, що зумовлені можливостями їхнього впливу на професійний розвиток бібліотекарів.

Для забезпечення безперервної бібліотечної освіти асоціації використовують різні форми: ініціюють створення спеціальних навчальних закладів або здійснюють їх акредитацію, розробляють, рецензують та затверджують освітні програми, приймають іспити з фахових дисциплін, видають спеціальну літературу, організовують курси, семінари, конференції, в тому числі щорічні, консультації, стажування тощо.

Діяльність національних асоціацій вплинула на формування двох підходів до визначення та визнання професійної кваліфікації бібліотечних працівників – американського та британського. Останній передбачав визнання кваліфікації бібліотекарів через професійні іспити, що проводила національна асоціація, та організовану нею систему навчання – підготовки до іспитів. Американський варіант застосовував акредитацію установ, що здійснювали спеціальну освіту бібліотекарів за певними критеріями, і визнання їхніх випускників професійними бібліотекарями. Ці підходи пристосовувались до національних умов інших країн.

Функціонування зарубіжних національних асоціацій свідчить, що професійна підготовка та підвищення кваліфікації як одна з причин їхнього заснування, становили пріоритетний напрям їхньої діяльності. Про це свідчить створення Американською бібліотечною асоціацією першої бібліотечної школи

при Колумбійському університеті (1887 р.), Ради з професійної підготовки (1920 р.), Ради з бібліотечної освіти (1924 р.).

Діяльність Бібліотечної асоціації Великої Британії в галузі бібліотечної освіти спрямовувалась на пошуки шляхів організації освіти та розробку стандартизованих вимог до кваліфікації бібліотекаря. Бібліотечна асоціація ініціювала відкриття школи бібліотекознавства при Лондонському університеті (1919 р.), що певною мірою визначило напрями професіоналізації працівників бібліотек.

У галузі професійного розвитку бібліотекарів діяльність фахових об'єднань України у 20-х роках характеризувалась повсюдністю, загальним охопленням і певною безперервністю. Індивідуальні та колективні форми підготовки і підвищення кваліфікації поєднувались з метою забезпечення тісного зв'язку проблем, які вивчались, з практичною роботою бібліотек. У цей період бібліотечні товариства, по суті, були єдиним каналом пропаганди і поширення професійних знань.

Утворення Української бібліотечної асоціації, Асоціації бібліотек України та багатьох інших свідчить про демократизацію бібліотечних процесів, що позитивно впливають на професійний розвиток бібліотекарів. Фахові товариства певною мірою визначають бібліотечно-інформаційну політику в Україні, сприяють її реалізації та консолідують працівників бібліотек для вирішення кардинальних проблем розвитку галузі та професії.

У статутах об'єднань завдання щодо професійного розвитку мають різне формулювання: "безперервна освіта бібліотечних працівників", "професіоналізація бібліотекарів", "сприяння професійному розвитку" та "підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів". Аналіз функціонування професійних організацій бібліотекарів, які організовуються і діють переважно на базі обласних наукових бібліотек (Київ, Харків, Донецьк, Рівне, Вінниця, Миколаїв, Закарпаття і т.д.), виявив пасивність їхніх членів, що негативно відображається на діяльності асоціацій у процесі професіоналізації бібліотекарів. Це передбачає необхідність сприяння вихованню та розвитку їхньої професійної свідомості.

Координація й кооперація між мережами бібліотек й існуючими в Україні бібліотечними товариствами та асоціаціями потребує об'єднання на професійному рівні для вирішення загальних проблем галузі та бібліотечної професії з метою удосконалення професіоналізації бібліотекарів. Це зумовило процес об'єднання професійних громадських організацій, наприклад, у складі Української бібліотечної асоціації діють як її підрозділи (регіональні відділення) інші товариства бібліотекарів України.

З метою професійного розвитку бібліотекарів професійні товариства об'єднують зусилля з національними та обласними бібліотеками, громадськими фондами, навчальними закладами, інститутами підвищення кваліфікації,

галузевими іноземними й українськими організаціями та іншими установами. Найбільш активно у цьому напрямі працюють Українська бібліотечна асоціація, Донецьке і Харківське обласні бібліотечні товариства та ін.

Для діяльності українських товариств та асоціацій бібліотекарів у процесі професіоналізації характерними є предметність, накопичення досвіду та знань, доцільність і використання різноманітних засобів досягнення мети навчання бібліотечних фахівців.

Головним функціями фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів мають стати: *діагностична* (забезпечує вивчення ступеня розриву між рівнем компетентності бібліотекарів та вимогами до їхньої професійної діяльності); *відновлююча* (забезпечує відновлення втрачених знань); *коригуюча* (передбачає внесення змін у науково-методичну інформацію, враховуючи нові дані теорії та потреби кожного регіону); *компенсаційна* (сприяє оновленню знань та вмінь бібліотекарів відповідно до потреб життя); *прогностична* (випереджаюча) (вимагає визначення знань та вмінь, які будуть необхідні бібліотекарям у майбутньому); *моделююча* (забезпечує розробку перспектив, еталонів та орієнтирів бібліотечної діяльності); *організаційно-регулятивна* та *інформаційно-оцінююча* (безпосередньо забезпечують наукову спрямованість розвитку процесів безперервного підвищення кваліфікації). Значну роль відіграють *соціально-психологічні* функції: *стимулююча*, *орієнтаційна*, *мотиваційна*, а також *адаптивна*, що пов'язані з входженням працівників бібліотек у нові економічні, політичні та соціальні умови.

Використання їх фаховими об'єднаннями України забезпечить ефективність і результативність процесу професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

У третьому розділі - "*Науково-методичне забезпечення післядипломної освіти бібліотекарів*", - узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи, виокремлено складові досягнення професіоналізму та чинники впливу на його динаміку, розроблено й теоретично обґрунтовано функціональну модель професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

У ході констатуючого експерименту, проведеного з метою вивчення рівня психолого-педагогічних та професійних знань, умінь і навичок працівників бібліотек, відбувся їх адекватний поділ за різними рівнями сформованості професіоналізму: вищий (системно-модельюючий діяльність і знання), середній (адаптивний) і низький (репродуктивний) рівні. У бібліотекарів середнього та низького рівнів, що становили переважну більшість опитаних респондентів, зафіксована недостатність знань, окреслених вимогами психолого-педагогічного циклу, невідомість визначити елементи професійно-бібліотечної діяльності з педагогічних, соціокультурологічних позицій, здійснювати аналіз ситуацій, що виникають у процесі обслуговування,

визначати проблему, узагальнювати факти й вирішувати конструктивну побудову педагогічного процесу з орієнтацією на бібліотечну діяльність. Бібліотекарі не виявили сформованості умінь моделювати комунікативну взаємодію з позицій педагогічної доцільності. Не в повній мірі визначена їхня й особиста позиція щодо удосконалення бібліотечної діяльності, як і в здійсненні нетрадиційних бібліотечно-педагогічних завдань.

Це зумовило необхідність дослідження механізмів сприяння професійному розвитку та визначення шляхів подальшого удосконалення фахової діяльності працівників бібліотек.

Програма формуючого експерименту передбачала впровадження курсу "Психолого-педагогічні засади професійного розвитку бібліотекаря", спрямованого на опанування бібліотечними спеціалістами теоретичними і практичними основами процесу професійного розвитку, методами фахової саморефлексії й професійного удосконалення та застосування цих знань у практичній діяльності. Основними методами педагогічного керівництва у процесі розвиваючого навчання стали: науково-інформаційні, практично-свірістичні, проблемно-пошукові, методи стимулювання та контролю навчальної діяльності (в умовах експерименту).

Результати здобутих даних в експериментальній групі А та контрольній - В, враховуючи діапазон оцінки від -1 до 1 (низький рівень дорівнює: -1; середній: 0; вищий: 1), репрезентує табл. 1.

Аналіз здобутих даних дослідження виявив динамічний зріз показників вищого рівня сформованості професіоналізму в експериментальній групі, а також засвідчив ефективність розробленого та апробованого курсу. Під час проведення формуючого експерименту відбулися якісні зміни у професійній діяльності бібліотекарів, що зумовило значне розширення сфери їх інтересів і потреб до бібліотечної діяльності. Результатом навчання стала домінанта гуманістичного, ціннісно-орієнтованого настановлення на усі напрями бібліотечної роботи.

Табл. 1.

№	Показники рівнів сформованості професіоналізму бібліотекаря	Кінець експерименту	
		А	В
1.	Знання теорії та практики бібліотечної роботи	0,8	0,9
2.	Рівень психолого-педагогічних знань бібліотекаря	0,4	-0,8
3.	Стратегічне прогнозування та планування	0,2	0
4.	Впровадження інноваційних методів і форм роботи	0,6	-0,5
5.	Дотримання положень бібліотечної етики	0,7	0,7
6.	Творчий підхід до бібліотечної діяльності	0,3	-0,1
7.	Мотивація до бібліотечної діяльності	0,9	0,3
8.	Самовдосконалення	0,9	0

Підсумкові заміри рівнів сформованості професіоналізму виявили зростаючу тенденцію до творчого використання бібліотекознавчих (зокрема, методичних) знань на практиці. Фахові знання були доповнені психолого-педагогічними, про що свідчить розвинутість у бібліотекарів тезаурусу знань у сфері педагогіки й психології, послідовність та усвідомлення критеріально-оцінного аспекту бібліотечної діяльності, критичність самооцінки та потреба у самовдосконаленні.

Проведений педагогічний експеримент дозволив досягти сформованості у бібліотекарів експериментальної групи наукового стилю мислення на рівні висунення ідей, суджень, концептуальних підходів у діяльності, що коригувались та удосконалювались у процесі практичної роботи.

Результати педагогічного експерименту виявили, що динаміка якостей бібліотекарів, які мають безпосередній вплив на професійний розвиток, зумовлена цілеспрямованою стратегією педагогічних впливів. Тому у процесах підготовки та підвищення кваліфікації особливу увагу слід сконцентрувати на оволодінні бібліотекарями прийомами фахової саморефлексії та самовдосконалення як найважливіших чинників професійного зростання (а під ними розуміються основні внутрішні й зовнішні причини, що зумовлюють рух індивідуальності бібліотекаря до вершин професіоналізму і піддаються корекції або компенсації).

У даному контексті подано варіант функціональної моделі професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України. Структурно-складові частини (блоки) моделі представлено наступним чином: 1) Мета фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів. 2) Завдання фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів за сучасних умов розвитку професії. 3) Змістовні компоненти процесу професійного розвитку. 4) Напрями діяльності фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів. 5) Технологія процесу професійного розвитку фахівців у бібліотечних об'єднаннях. 6) Аналітико-результативний компонент професійного розвитку бібліотекарів.

Найважливішими є змістовні компоненти, які толерантні до змін й мобільні в залежності від соціальних, інформаційних, освітніх процесів та інших чинників зовнішнього середовища, що відбуваються у суспільстві, за умов незмінного дотримання принципів наступності і системності. Змістовні компоненти вибудовані таким чином, щоб найбільш ефективно сприяти досягненню цілей, сформованих у моделі. У даному випадку основною метою, результатом навчання стає професіоналізм бібліотекарів як важлива умова виконання ними своїх функцій та обов'язків на необхідному рівні за сучасних вимог розвитку професії.

Рівень професіоналізму не тільки визначає продуктивність індивідуальної фахової діяльності бібліотечних фахівців, але й знаходить кількісне та якісне

відображення у всіх структурних і функціональних елементах даної діяльності. Характер цього відображення визначає особливості діяльності бібліотекарів різного рівня професіоналізму.

Досягнення бібліотекарем вищого рівня професіоналізму можливе за умови його орієнтації, у першу чергу, на внутрішні резерви (суб'єктивні чинники), а не на зовнішні умови фахової діяльності (об'єктивні чинники). Безпосередній вплив на динаміку професіоналізму бібліотекаря мають суб'єктивні чинники, а об'єктивно-суб'єктивні – опосередковані.

Компенсувати негативний вплив окремих об'єктивних чинників на динаміку професіоналізму можна за рахунок посилення впливу як на цілісну систему, яку складають об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні чинники, так і на окремі чинники, що входять до цієї системи.

У результаті проведеного дослідження були зроблені наступні *висновки*:

1. Сучасні педагогічні та бібліотекознавчі концепції професіоналізації і професійного розвитку ґрунтуються на положеннях системно-діяльнісного підходу до даного процесу, теорії педагогічних систем, принципах цілісності та інтегрованості. Процес професійного розвитку пов'язаний з установами і закріпленням у професіонала індивідуального сталою діяльності, із професійними настановленнями, професійно-значущими якостями та здібностями, що становить самостійну філософсько-етичну парадигму і потребує окремого дослідження. Найбільш значущою для даної роботи є концепція професіоналізації бібліотекарів як суспільної групи у зв'язку із системами освіти, професійної преси та фахових об'єднань, що передбачає визначення змісту навчання відповідно до потреб суспільства.

2. Проблеми розвитку бібліотечної професії в різних країнах світу визначають ознаки та напрями діяльності національних асоціацій. Їх функціонування характеризують ефективні організації та управління процесом безперервної професійної освіти, активне і широкомасштабне стимулювання та підтримання інтересу до підвищення кваліфікації бібліотечних працівників бібліотек, сприяння розвитку бібліотечної справи, розширення обізнаності громадськості з діяльністю бібліотечних та інформаційних служб, співпраця з урядовцями на всіх рівнях влади та поширення різноманітної інформації, отриманої шляхом моніторингу. Національні бібліотечні асоціації світу мають значний досвід у вирішенні проблем удосконалення бібліотечного обслуговування, пошуку джерел фінансування для бібліотек, шляхів взаємвикористання інформації та бібліотечних ресурсів. Процес професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях світу характеризується високим рівнем нових технологічних розробок, що використовуються у бібліотеках, активною дослідницькою діяльністю у сфері безперервного професійного навчання бібліотекознавців і працівників суміжних професій. Позитивним моментом у розвитку бібліотечної справи за кордоном є об'єднання зусиль з

різними бібліотеками, організаціями, державними та приватними установами для реалізації спільних проєктів, взаємного використання ресурсів. Указані форми та напрями діяльності бібліотечних асоціацій світу зумовили одне з провідних місць у світовому бібліотекознавстві і, як наслідок цього – здійснення прямого та опосередкованого впливу на бібліотечну освіту різних країн.

3. Основними напрямами роботи фахових об'єднань України у процесі професійного розвитку бібліотекарів є: визначення змісту підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів на основі прогнозування потреб розвитку суспільства та освіти; удосконалення бібліотечної практики на основі поглиблення фундаментальних знань працівників, вивчення сучасних досягнень науки та передового бібліотечного досвіду; сприяння розвитку у бібліотекарів наукового світогляду, вільного від класової та політичної обмеженості, глибокому осмисленню загальнолюдських цінностей; дослідження оптимальних технологій удосконалення методичної роботи та самоосвіти; організація дистанційного навчання, розроблення та здійснення різних освітніх програм, ініціювання та проведення науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів з актуальних питань розвитку бібліотечної справи; видання інформаційних матеріалів, збірників, узагальнення й аналіз роботи фахових товариств у напрямі професійного розвитку бібліотекарів; інтеграція з іншими галузевими організаціями та установами (стажування за кордоном, взаємообмін тощо); створення можливостей для здобуття нової спеціальності на основі вищої освіти (перепідготовка). Подальшого удосконалення потребують наукові дослідження фаховими об'єднаннями процесу професійного розвитку, науково-методичне й інформаційне забезпечення систем підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників бібліотек, контролю за змістом та якістю навчального процесу у громадських організаціях бібліотекарів України.

4. Процес професійного розвитку бібліотекарів як складне динамічне явище зазнає впливу чинників різного рівня, що поділяються на три основні групи:

- об'єктивні чинники (інформаційно-методичне забезпечення, організація бібліотечно-інформаційного обслуговування, відбору і контролю фахової діяльності, колектив), що пов'язані з умовами організації фахової діяльності, на які бібліотекар як професіонал не має безпосереднього впливу і може лише частково компенсувати їх дію за рахунок суб'єктивних та об'єктивно-суб'єктивних чинників;

- суб'єктивні чинники (мета фахової діяльності бібліотекаря, знання, уміння, самовдосконалення, фахова саморефлексія, задоволеність професійною діяльністю, творча актуалізація фахово-особистісного потенціалу

бібліотекаря), що безпосередньо впливають на бібліотекаря як на суб'єкта фахової діяльності і можуть свідомо ним регулюватися й коригуватися;

- об'єктивно-суб'єктивні чинники (наприклад, престиж професії бібліотекаря тощо), що пов'язані з попередніми та впливають на них.

Разом із тим, існує не тільки вплив однієї групи чинників на іншу, але й їх взаємний вплив у межах групи, а також окремих чинників однієї групи на окремі чинники іншої групи. Досягнення бібліотекарем вищого рівня професіоналізму можливе за умови його орієнтації, у першу чергу, на внутрішні резерви власної особистості (суб'єктивні чинники), а не на зовнішні умови фахової діяльності (об'єктивний чинник). Безпосередній вплив на динаміку професіоналізму бібліотекаря мають саме суб'єктивні чинники, а об'єктивні та об'єктивно-суб'єктивні – опосередкований. Це потрібно особливо враховувати у процесах підготовки та підвищення кваліфікації бібліотекарів, акцентуючи увагу на навчанні прийомам саморегуляції, самоконтролю та самовиховання, плануванні фахової діяльності, забезпеченні реальних можливостей підвищення фахового рівня бібліотекаря.

5. Професіоналізм як мета професійного розвитку бібліотечних фахівців полягає у мірі володіння спеціалістом продуктивними технологіями сприяння розвитку читача як особистості, здатної до свідомого світосприйняття і життятворення, яке ґрунтується на гуманістичному досягненні навколишнього світу, достатніх для розв'язання фахових і особистісних завдань. Зміст професіоналізму як поняття характеризується трьохкомпонентною структурою, в яку входять: *професіоналізм знань* як основа, базис формування професіоналізму в цілому, що полягає в оволодінні бібліотекарем комплексом знань (загальних, фахових, психолого-педагогічних і рефлексивних); *професіоналізм спілкування* як готовність і уміння використовувати систему знань на практиці, що передбачає оволодіння бібліотекарем специфічними вміннями, необхідними для організації спілкування та форм бібліотечної взаємодії на основі дотримання норм бібліотечної етики; *професіоналізм самовдосконалення*, що забезпечує динамічність, розвиток професіоналізму діяльності бібліотекаря шляхом самооцінювання та оперативного усунення виявлених у процесі бібліотечного спілкування особистісних недоліків і прогалин у знаннях, необхідних для працівників бібліотек. Професіоналізм бібліотекаря залежить від ступеня сформованості фахових знань, комунікативних умінь, відповідності фахово-особистісних самооцінок, гострої потреби у досягненні фахового ідеалу і спрямованої на це практичної діяльності. Існує зв'язок між рівнем професіоналізму бібліотечних працівників та адекватністю їхніх уявлень про професіоналізм і чинники його підвищення. Це зумовлює необхідність внесення певних коректив у професіоналізацію бібліотекарів, що передбачатимуть свідомий і цілеспрямований вплив на суб'єктивні та об'єктивно-суб'єктивні чинники досягнення професіоналізму.

Розробка технологій такого впливу може стати предметом подальших досліджень.

6. Реалізації теоретичних та організаційно-методичних підходів до підготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів сприятиме впровадження запропонованої у дослідженні функціональної моделі професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України, що є цілісною системою навчання й виховання та складається із взаємопов'язаних частин, кожна з яких робить внесок у характеристику цілого. Структурно-змістовні компоненти даної моделі (1. мета фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів; 2. завдання фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів за сучасних умов розвитку професії; 3. змістовні компоненти процесу професійного розвитку; 4. напрям діяльності фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів; 5. технологія процесу професійного розвитку фахівців у бібліотечних об'єднаннях; 6. аналітико-результативний компонент професійного розвитку бібліотекарів) здатні варіюватись в залежності від потреб суспільства, не змінюючи при цьому принципів сутнісних характеристик. Дана модель повинна удосконалюватись й змінюватись у відповідності до перспективних умов розвитку бібліотечної професії. До функціонального змісту управління професійним розвитком бібліотекарів у фахових об'єднаннях України входять: формування цілей, розробка програм, діагностика, прогнозування, прийняття рішень, організаційне забезпечення реалізації програм, контроль та оцінка ефективності управління в цілому.

Для подальшого удосконалення функціонування моделі професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України необхідно:

1. Науково обґрунтувати й скласти проекти стандартів у сфері професіоналізації бібліотекарів у фахових об'єднаннях (що може стати предметом самостійного дисертаційного дослідження).

2. Розробити цикл наскрізних навчальних планів та адаптованих програм навчальних курсів для професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях.

3. Розробити серію навчально-методичних посібників для бібліотечних об'єднань з конкретних розділів сучасної бібліотечної теорії і практики.

4. На базі національних і обласних бібліотек створити центри профадаптації бібліотекарів із функціями рекваліфікації та допідготовки. Завдання важливо розглядати у контексті розробки інноваційних форм і методів післядипломної підготовки з урахуванням реальних потреб і перспективних тенденцій.

Проведене дослідження підтверджує важливість завершення побудови цілісної системи орієнтації-підготовки-адаптації-рекваліфікації кадрів для

бібліотечно-інформаційної сфери, яка здійснює професіоналізацію бібліотекарів як її заключну базову ланку.

Вирішення відзначених проблем, створення відповідних умов для удосконалення, розширення можливостей фахових об'єднань у процесі професійного розвитку бібліотекарів сприятиме успішній підготовці бібліотечних кадрів, ефективному функціонуванню спеціалістів у галузі та у кінцевому рахунку благотворно вплине на підвищення результативності та якості бібліотечно-інформаційної діяльності в Україні.

Основні положення дисертації відображені в наступних публікаціях:

1. Безперервність освіти бібліотечних кадрів в інформаційному суспільстві//Бібл. планета.-1999.-№4.-С.31-33.
2. Варіант функціональної моделі професіоналізації дипломованих фахівців у бібліотечних об'єднаннях України//Рідна школа.-2000.-№11.-С.57-59.
3. Педагогічні аспекти діяльності бібліотечних асоціацій у процесі професіоналізації кадрів//Нова педагогічна думка.-1999.-№1.-С.38-40.
4. Професіоналізація як процес становлення життєвих цінностей, професійних орієнтацій та інформаційних потреб бібліотечного спеціаліста//Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні: 36. наук. праць.-К.,1998.-Вип.1.-С.12-21.
5. Сучасні концепції і напрями професіоналізації дипломованих фахівців у системі бібліотечних об'єднань-України// Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні: 36. наук. праць.-К.,2000.-Вип.2.-С.86-91.
6. Фахові товариства та їх роль у професійному розвитку бібліотекарів України в 20-ті рр.//Вісн. Кн. палати.-1998.-№12.-С.26-29.

Трач Ю.В. Професійний розвиток бібліотекарів у фахових об'єднаннях України. -Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 07.00.08. - книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. - Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2001.

У дисертації досліджено процес професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України. Здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми у педагогічній науковій літературі. Виявлено й проаналізовано основні форми і зміст діяльності фахових об'єднань та визначено напрями подальшої діяльності у процесі професіоналізації працівників книгозбірень. Обґрунтовано зміст і структуру професіоналізму бібліотекаря як мети процесу професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України. Визокремлено чинники впливу на процес професійного розвитку бібліотекарів.

Розроблено та обгрунтовано функціональну модель професійного розвитку бібліотекарів у фахових об'єднаннях України.

Ключові слова: професійний розвиток, професіоналізація, бібліотекарі, фахові об'єднання, професіоналізм.

Трач Ю.В. Профессиональное развитие библиотекарей в специальных объединениях Украины. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 07.00.08. - книговедение, библиотекведение, библиографоведение. - Киевский национальный университет культуры и искусств. Киев, 2001.

В диссертации исследован процесс профессионального развития библиотекарей в специальных объединениях Украины. Осуществлен теоретический анализ исследуемой проблемы в педагогической научной литературе, выявивший опору современных концепций профессионализации и профессионального развития на положения системно-деятельностного подхода к данным процессам, теории педагогических систем, принципов целостности и интегрированности. Процесс профессионального развития связан с установлением и закреплением у профессионала индивидуального стиля деятельности, с профессиональными установками, профессионально-значимыми качествами и способностями, которые являют собой самостоятельную философско-этическую проблему и требуют отдельного исследования.

Выявлены направления деятельности специальных объединений в процессе профессионального развития работников библиотек: определение содержания повышения квалификации библиотечных кадров на основании прогнозирования потребностей развития общества и образования; усовершенствование библиотечной практики на основании углубления фундаментальных знаний специалистов, изучение современных достижений науки и передового библиотечного опыта; содействие развитию у библиотечных работников научного мировоззрения, свободного от классовой и политической ограниченности, глубокому осмыслению общечеловеческих ценностей; исследование оптимальных технологий усовершенствования методической работы и самообразования; организация дистанционного обучения, разработка и осуществление образовательных программ, инициирование и проведение научно-практических конференций, семинаров, круглых столов по актуальным вопросам развития библиотечного дела; издание информационных материалов, сборников, обобщение и анализ работы специальных объединений в направлении профессионального развития библиотекарей; интеграция с другими отраслевыми организациями и учреждениями (стажировки за границей, взаимообмен и т.д.); создание

возможностей для получения новой специальности на основе высшего образования (переподготовка).

Обоснована структура профессионализма библиотекарей как цель процесса профессионального развития в специальных объединениях Украины, который заключается в степени овладения специалистом технологиями содействия развитию читателя как личности, способной к сознательному мировосприятию, основанному на гуманистическом постижении окружающего мира, достаточных для решения профессиональных и личностных заданий. Содержание профессионализма как понятия характеризуется трёхкомпонентной структурой, в которую входят профессионализм знаний, профессионализм общения и профессионализм самоусовершенствования.

Выделены факторы влияния на процесс профессионального развития библиотекарей, которые по содержанию и уровням влияния делятся на объективные, субъективные и объективно-субъективные. Непосредственное влияние на динамику профессионализма имеют субъективные факторы, а объективные и объективно-субъективные – опосредованное. Существует не только влияние одной группы факторов на другую, но и их взаимовлияние в рамках группы, а также отдельных факторов одной группы на отдельные факторы другой.

Разработана и обоснована функциональная модель профессионального развития библиотекарей в специальных объединениях Украины как целостная система обучения и воспитания, состоящая с взаимосвязанных частей, каждая из которых делает вклад в характеристику целого. Это: 1) Цель специальных объединений в процессе профессионального развития библиотекарей. 2) Задания специальных объединений в процессе профессионального развития библиотекарей. 3) Содержательные компоненты процесса профессионального развития. 4) Направления деятельности специальных объединений в процессе профессионального развития библиотекарей. 5) Технология процесса профессионального развития специалистов в библиотечных объединениях Украины. 6) Аналитико-результативный компонент профессионального развития библиотекарей. Структурно-содержательные компоненты модели могут варьироваться в зависимости от потребностей общества, не изменяя при этом принципиальных сущностных характеристик. Данная модель, которая синтезирует социально-релевантные мотивы, учитывает, с одной стороны, потребности социума, а с другой – индивидуальность библиотекаря, предполагает усовершенствование и изменение в соответствии с перспективными условиями развития библиотечной профессии.

Ключевые слова: профессиональное развитие, профессионализация, библиотекари, специальные объединения, профессионализм.

Trach U. Professional development of librarians in professional associations of Ukraine.- Manuscript.

The thesis competing for candidate of pedagogy. Specialty 07.00.08.- book science, library science, bibliography. - Kiev National University of Culture and Arts. Kiev, 2001.

The thesis examines the process of librarian's professional development in professional associations of Ukraine. The theoretical analyze of examined problem has been fulfilled in pedagogical literature. The main forms and meanings of function of professional associations were revealed and analyzed, the directions of sequent function of library workers in process of professional development have been assigned. The content and structure of the librarian's professionalism has been well-founded as final target of process of librarian's professional development in professional associations of Ukraine. The factors of influence on process of librarian's professional development have been drafted. The functional model of librarian's professional development has been worked and validated in professional associations of Ukraine.

Key wards: professional development, professionalization, librarians, librarian associations, professionalism.